

DIFUSIÓ DEL MANIFEST COMUNISTA A CATALUNYA I ESPANYA (1872-1939)

per EMILI GASCH

Aquest treball pretén fer una aportació al coneixement de la penetració del pensament marxista a Catalunya i Espanya. El que sabem fins ara d'aquesta qüestió és ben poc, per tal com les aportacions de caràcter científic de què disposem són, majoritàriament, estudis sobre el moviment obrer i les seves organitzacions polítiques,¹ estudis en els quals la trajectòria intel·lectual ocupa un segon pla. Hi ha, però, algun treball que tracta de qüestions específiques amb molta serietat,² al costat de diversos intents de donar una explicació estrictament política de la penetració del marxisme a Catalunya i Espanya.³

1. Pel que fa a la difusió del marxisme en les organitzacions obreres, vegi's Josep TERMES, *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Esplugues de Llobregat, Ariel, 1972; Francesc BONAMUSA, *El Bloc Obrer i Camperol. Els primers anys (1930-1932)*, Barcelona, Curial, 1974; Pere GABRIEL, *Socialisme, sindicalisme i comunisme a Mallorca (1929-1933)*, a "Recerques", núm. 2 (1972), i Josep Lluís MARTÍN I RAMOS, *La Unió Socialista de Catalunya (1923-1936)*, a "Recerques", núm. 4 (1974).

2. En concret, l'article de Tomás JIMÉNEZ ARAYA, *La introducción del marxismo en España: el Informe de la Comisión de Reformas Sociales de Jaime Vera*, a "Anales de Economía", núm. 15, 3.ª època (juliol-setembre de 1972). Com a recull de textos, vegi's Roger ARNAU, *Marxisme català i qüestió nacional catalana (1930-1936)*, 2 vols., París, Edicions Catalanes de París, 1974.

3. En els darrers temps hi ha dos casos a remarcar. El primer pretén que Jaime Vera és el màxim representant del marxisme peninsular i que el PSOE té una llarga tradició marxista. De l'informe de Vera s'han fet, durant els darrers anys, fins a quatre reedicions (Pablo IGLESIAS, Jaime VERA, GARCÍA QUEJIDO, *La clase obrera española a finales del siglo XIX*, Madrid, Editorial Zero, 1970¹, 1973²; *Ciencia y proletariado (escritos escogidos de Jaime Vera)*, pròleg i selecció de Juan José Castillo, Madrid, Edicusa, 1973; M.ª del Carmen IGLESIAS i Antonio ELORZA, *Burgueses y proletarios. Reforma social y clase obrera en la Restauración*, Barcelona, Laia (1973). També s'ha pretès presentar Julián Besteiro com un pensador marxista (vegi's Julián Besteiro, *un pensador socialista*, a "La Actualidad Económica" [25 de març de 1974]), que també s'ha vist reeditat (*Marxismo y antimarxismo*, Madrid, Editorial Zero, primera i segona edicions l'any 1967, i tercera el 1968). L'altre intent l'ha protagonitzat Víctor ALBA amb la seva sèrie *El marxisme a Catalunya 1919-1939*, sèrie ja publicada anteriorment a Mèxic, en castellà, amb el títol *El marxismo en España 1919-1939*. Víctor Alba no tan sols no fa cap aportació a l'estudi del marxisme català, sinó que, limitant-se únicament a repetir tòpics, en resulta un text pamfletari i deshonest, com molt bé ha qualificat Jaume Anglada el volum dedicat a Andreu Nin ("Tele-expres" [13 de novembre de 1974]).

Creiem que un apartat molt important en l'estudi de la penetració del marxisme el constitueix (i més en una àrea com Catalunya i Espanya, en què la producció autòctona no és abundosa) l'estudi de la difusió de textos marxistes estrangers. En aquest sentit, té una importància de primer ordre la difusió de l'obra dels fundadors del marxisme: Marx i Engels.

Limitar l'estudi de la difusió de l'obra d'aquests autors a la del *Manifest comunista*, com farem seguidament, té sentit per dos motius principals:

1) En el *Manifest comunista* hi ha una primera formulació que inclou tots els elements essencials del pensament marxista. La difusió del *Manifest* és, doncs, per si mateixa una difusió del marxisme, encara que a un nivell de formulació elemental. Com diu Schumpeter, "la visió social que aquest treball [el desenvolupat a partir de 1848] implementaria, estava del tot definida quan va escriure el *Manifest comunista*, no únicament pel que fa a la sociologia econòmica, sinó també pel que fa a l'economia. Res d'essencial no hi va ésser mai afegit o suprimit. I la visió implicaria un programa de recerca. Per tant, del *Manifest* en podem dir el preludi de tot el treball posterior de Marx".⁴

2) En el cas concret de Catalunya i Espanya, el *Manifest* ha estat l'obra més divulgada de Marx i Engels. És el text més editat,⁵ i sens dubte el que ha assolit un nivell de tirada més elevat. Diríem més: malgrat que s'han editat, fins al 1939, altres textos de Marx i Engels, el *Manifest* és l'únic text, de segur, llegit pels intel·lectuals i els dirigents polítics del socialisme espanyol.

El *Manifest* fou publicat per primera vegada a Espanya l'any 1872⁶ al setmanari internacionalista madrileny "La Emancipación", [1] * ja clarament decantat cap al costat de Marx en la disputa que aquest mantingué amb Bakunin en el si de l'Associació Internacional dels Treballadors. L'arribada a Espanya del gendre de Marx, Paul Lafargue, fugint de la repressió subsegüent a la Commune de París, va ésser decisiva per a la formació, entorn d'aquesta revista, del primer nucli socialista a Espanya i per a l'arribada del text del *Manifest*. Fanelli, l'anomenat apòstol bakunista, quan estigué a Espanya l'any 1868 va deixar-hi

4. *The Communist Manifesto in Sociology and Economics*, a "Journal of Political Economy", núm. 3, vol. LVIII (juny de 1949), p. 212 (traducció castellana a J. A. SCHUMPFER, *Ensayos*, Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1966).

5. En una investigació més àmplia, de la qual aquest treball forma part, hem calculat que entre 1869 i 1939 es feren a Espanya 106 edicions dels textos més significatius de Marx i Engels, de les quals edicions 29 corresponen al *Manifest comunista*.

6. Engels comunicà a Marx, en carta datada el 25 d'abril de 1848, que Ewerback estava fent una traducció castellana del *Manifest* (vegi's Karl MARX-Friedrich ENGELS, *Werke*, vol. 27, p. 126).

* Les notes entre claudàtors corresponen a les edicions del *Manifest* publicades a Catalunya i Espanya, i remetent a l'Apèndix.

algunes publicacions internacionalistes, entre elles el discurs inaugural de l'AIT de Marx,⁷ així com altres de l'Aliança de la Democràcia Socialista, però no el *Manifest*.⁸

L'autor d'aquesta traducció, que no va firmada, és José Mesa Llompart,⁹ home clau en la introducció del marxisme a Espanya i a França,¹⁰ traductor així mateix d'altres obres de Marx.¹¹

Ultra petits errors de transcripció i la traducció excessivament literal d'alguns passatges,¹² cal destacar que suprimeix un apartat del capítol tercer, "El socialisme alemany o socialisme *véritable*", supressió justificada en una nota que diu: "Omitimos este pasaje, que se refiere a una especie de literatura puramente local, cuya importancia temporal y hasta cuya memoria han sido borrados por la revolución de 1848 y por el desarrollo extraordinario que ha tomado desde entonces en Alemania la grande industria y por consecuencia el proletariado".¹³ Aquesta supressió podria, versemblantment, haver estat aconsellada per Lafargue, puix que coincideix amb la nota que Engels posà al final del passatge a l'edició alemanya de 1890: "La tormenta revolucionaria de 1848 ha barrido esta lastimosa escuela y ha quitado a sus partidarios todo deseo de hacer todavía socialismo [...]".¹⁴

El 1882, el *Manifest* apareix per primera vegada a Catalunya. Es publica a "El Obrero", reproduint la primera traducció [1 bis].

Hem trobat referència d'una edició castellana l'any 1885, que no incloem a l'anex perquè la considerem dubtosa.¹⁵

L'any 1886, "El Socialista" [2] reproduí la traducció de Mesa, i la Biblioteca de El Socialista l'edità en forma de fulletó [3] el mateix any.¹⁶ Aquestes són les edicions que cita Engels en el pròleg a l'edició

7. Publicat a "La Federación" (31 d'octubre de 1869) i a "La Emancipación" (1873).

8. Possiblement Fanelli no coneixia o no disposava del *Manifest*, ja que la primera traducció italiana és de 1889.

9. Que Mesa és l'autor d'aquesta traducció ho confirma la carta d'Engels a Sorge del 16 de novembre de 1872 (*Werke*, vol. 33, p. 541).

10. Per a una exposició del paper de Mesa en la introducció del marxisme a França, vegeu M. DOMMANGET, *L'introduction du marxisme en France*, Paris, Rencontre, 1969, pp. 133-144 i 210-212.

11. Possiblement Mesa és també el traductor del *Manifest inaugural*, publicat a "La Emancipación". Engels, en carta a Lafargue del 19 de gener de 1872 (*Werke*, vol. 33, p. 381), el dona com a autor dels fragments de *Misèria de la filosofia*, publicats en aquesta revista. Més tard, l'any 1891, apareixerà a Madrid la traducció completa feta per Mesa d'aquest text (Establecimiento Tipográfico de Ricardo Fe).

12. Per als detalls de la traducció vegeu Bert ANDREAS, *Le Manifest Communiste de Marx et Engels. Histoire et Bibliographie 1848-1918*, Milà, Feltrinelli, 1963, pp. 65-66.

13. Supressió que Labriola considera molt oportuna: "Este párrafo ininteligible para cuantos no estén familiarizados con la filosofía alemana de la época, sobre todo en alguna de sus tendencias más degeneradas, fue omitido acertadamente en la primera traducción española del *Manifiesto* (*En memoria del Manifiesto Comunista*, reproduït a W. ROCES, *Biografía del Manifiesto Comunista*, Mèxic, Cía. Gral. de Ediciones, 1967, p. 301).

14. *Manifiesto del Partido Comunista*, Moscú, sd., Instituto de Marxismo-Leninismo, p. 50.

15. A *Karl Marx 1818-1883*, Moscú, 1933 (citat per ANDREAS, *op. cit.*, p. 121).

16. L'exemplar d'aquesta edició que es conserva a la Biblioteca Nacional de

alemanya de 1890. És la primera vegada que el *Manifest* assoleix una certa difusió, ja que "La Emancipación" devia tenir, l'any 1872, una difusió molt limitada si hem de fer cas de les dificultats financeres en què es trobava.¹⁷

El *Manifest* es publicà per primera vegada a l'Amèrica llatina a les planes d'"El Socialista" de Mèxic l'any 1888,¹⁸ però pel fet d'aparèixer en un periòdic no tingué, presumiblement, cap mena de difusió a Espanya. No serà pas així en ocasions successives, en què, com veurem tot seguit, l'intercanvi de publicacions és molt freqüent.

Segons testimoni de Juan José Morato¹⁹ cap al 1895 o 1896 es reedità a València la traducció de Mesa. [4] No hem trobat cap exemplar d'aquesta edició.

Entre 1896 i 1898 Domingo Risso fa una edició de mil exemplars del *Manifest*²⁰ a Buenos Aires, bona part dels quals són enviats a Espanya per saldar els deutes de propaganda entre el PSOE i el Partit Socialista d'aquell país, ja que a Espanya s'havia esgotat l'edició.²¹

Nova edició l'any 1904 de la traducció de Mesa, [5] de la qual no hem vist tampoc cap exemplar.²²

L'any 1906 apareix una nova traducció, [6] de la qual és autor Rafael García Ormaechea, que segueix la versió francesa d'Andler. El volum inclou la introducció històrica d'Andler, el text del *Manifest* i unes notes del mateix García Ormaechea, que havia estat elegit conseller de l'ajuntament de Madrid l'any 1905, juntament amb Pablo Iglesias i Largo Caballero.²³ En les seves "Notas complementarias" García Ormaechea veu tres elements essencials en el *Manifest*: en primer lloc el concepte

---

Madrid prové de la biblioteca Pi i Margall, que en un espai en blanc resumeix una part del *Manifest* en els següents termes: "Abolición de la propiedad privada: No la apropiación personal de los productos del trabajo para la producción de la vida inmediata, apropiación que no deja ningún beneficio líquido que dé poder sobre el trabajo de los demás. No se trata de abolir la personalidad ni la libertad de los ciudadanos; pero sí la personalidad, la independencia y la libertad burguesa. Se quiere destruir el comercio, las relaciones de la producción burguesa y la misma burguesía. El comunismo no quita a nadie el poder de apropiarse los productos sociales; no quita más que el poder de subyugar por medio de esta apropiación el trabajo de los otros. Se quiere abolir la explotación de los niños por los padres y substituir la educación doméstica por la social hasta librarla de la influencia de la clase dominante, la burguesía. Se trata de abolir la posición actual de la mujer, simple instrumento de producción".

17. Vegeu la carta d'Engels a Lafargue del 30 de novembre de 1871 (*Werke*, vol. 33, p. 366).

18. A. L. APARICIO, *El movimiento obrero en México*, citat per ANDREAS, *op. cit.*, p. 142.

19. *España y el Manifiesto Comunista*, a "La Libertad" (3 de setembre de 1928).

20. Segons MORATO, *art. cit.*, es tracta de la traducció de Mesa.

21. Leandro PASO, "Introducción de las ideas de Marx y Engels en la Argentina", *Federico Engels, nuestro contemporáneo*, Buenos Aires, Ediciones Centro de Estudios, 1971, p. 193.

22. MORATO, *art. cit.*, dona notícia d'una edició "hacia 1900", feta també per "El Socialista", que molt probablement és aquesta de 1904.

23. Juan José MORATO, *Líderes del movimiento obrero español (1868-1921)*, selecció, presentació i notes de Víctor Manuel Arbeloa, Madrid, Edicusa, 1972, pp. 230-231.

marxista de la lluita de classes, que contraposa a les concepcions de diversos autors, i el tret essencial del qual “es la determinación exacta de las dos clases hoy en pugna, el esclarecimiento de la causa económica que las impulsa, es la afirmación de que el resultado del antagonismo presente será, no el triunfo de una sobre otra, sino el de toda la humanidad”;²⁴ el segon element és la concepció materialista de la història, per definir la qual cita àmpliament el prefaci a la *Contribució a la crítica de l'economia política*, encara no publicada en castellà l'any 1906; en tercer lloc destaca el que anomena concepció evolutiva.

Nova edició a l'Amèrica llatina el mateix any 1906,²⁵ de la qual no hem vist cap exemplar ni tenim notícia de la seva difusió a Espanya.

El periòdic dels paletes madrilenys “El Trabajo” va publicar els anys 1912 i/o 1913 una nova traducció [7] en forma de fulletó, de la qual són autors Quejido, Morato i López Baeza.²⁶ No hem localitzat cap col·lecció d'aquest periòdic.

L'any 1918 el grup Nuestra Palabra publica una nova edició [7 bis].

L'any 1923 surt una nova traducció de García Quejido, [8] profusament citada,²⁷ que no hem pogut trobar, publicada en un llibre que, sota el títol de *Carlos Marx y la Internacional*, recull, a més del *Manifest*, altres textos de Marx, com *Revolució i contrarevolució a Alemanya el 1848* i textos contemporanis de la III Internacional.

El 1927 es reedita [9] la traducció de García Ormaechea. No n'hem pogut veure cap exemplar.

L'any 1930 es publiquen tres edicions, una de nova de la traducció de García Quejido, [10] mort l'any 1927, una traducció atribuïda a Antonio Atienza [11] i una al català d'Emili Granier Barrera, [12] que és la primera versió catalana d'una obra de Marx i Engels.²⁸

La primera d'aquestes tres va precedida d'una introducció de César Rodríguez González, que reproduïx en gran part la seva pròpia introducció a *Carlos Marx y la Internacional* i que no té interès ni documental ni doctrinal. La segona, publicada en un volum juntament amb *Socialisme utòpic i socialisme científic* d'Engels i *La llei dels salaris i les seves conseqüències* de Guesde, molt probablement no és d'Antonio Atienza, puix que aquest morí l'any 1906, havent publicat una traducció dels dos

24. *Notas*, a [7], p. 148.

25. *A Karl Marx 1818-1883*, Moscú, 1933 (citat per ANDREAS, *op. cit.*, p. 256).

26. “Una nueva versión de la traducción de Andler, que comenzamos a hacer Quejido y el que suscribe y terminó el Sr. López Baeza” (MORATO, *art. cit.*; García Quejido també hi fa referència en la seva traducció apareguda l'any 1930 —vegeu [10], p. 26).

27. Citat, per exemple, a la reedició d'aquesta traducció (vegeu [10], p. 9), a ANDREAS, *op. cit.*, p. 117, i a MORATO, *op. cit.*, p. 304.

28. A “Xaloc”, de Mèxic, n.º 67 (octubre de 1973), Granier Barrera dóna detall sobre la història d'aquesta primera traducció al català. Vegeu també Vicenç RIERA LLORCA, *Sobre les versions catalanes d'un text cèlebre*, a “Serra d'Or” (octubre de 1974).

textos citats però no del *Manifest*.²⁹ L'edició catalana va precedida d'una llarga introducció de Serra i Moret, d'escàs interès.

Una nova edició, no trobada, és feta a Madrid l'any 1931 per Editorial Roja. [13]

El 1932 apareix la primera traducció directa de l'alemany, feta per Wenceslao Rocés, autor, a més, d'una introducció. És editada per Cenit, [14] formant part de la Secció II, Los Fundadores, de la Biblioteca Carlos Marx, dirigida pel mateix Rocés. Tampoc no hem pogut veure cap exemplar d'aquesta edició, que sembla la més acurada de totes les que se n'han fet. La mateixa editorial llança una nova edició d'aquesta traducció l'any 1935 [15] sense introducció ni textos annexos.

El mateix any 1935 Bergua publica una edició, que no hem vist, conjuntament amb *Salari, preu i guany* i el resum d'*El Capital* fet per Deville. [16]³⁰

Nova versió catalana, publicada també l'any 1935, a "Justícia Social", [17] feta per Pau Cirera,³¹ i que apareixerà l'any següent en forma de fulletó, [18] amb un pròleg de Joan Comorera. Les dues edicions d'aquesta nova traducció catalana, feta directament de l'alemany, van acompanyades de *La lliga dels comunistes* d'Engels, text que sovint ha estat editat conjuntament amb el *Manifest*.

Nova traducció castellana l'any 1936, feta per A. García Birlan,³² inclosa en un volum, [19] que recull, a més, *Principis de comunisme* d'Engels, *Vers el comunisme*, de Bujarin, *Teoria i tàctiques comunistes* de Lenin i *Sistema econòmic capitalista i sistema econòmic socialista* de Stalin.

Europa-Amèrica, l'editorial del Partit Comunista d'Espanya, publicà diverses edicions del *Manifest*, generalment en fulletons i de limitada difusió fora de l'àmbit del partit. Es pot trobar una edició de 1938, [20] de la qual figura com a traductor Wenceslao Rocés i que inclou en apèndix *La lliga dels comunistes* i *Marx i la Nova Gazeta del Rhin* d'Engels, així com la circular del Comitè Central de La Lliga de març del 1850, escrita per Marx i Engels. Aquest mateix any, Europa-Amèrica edita el primer volum d'unes obres escollides [21] de Marx i Engels. Es poden

29. Madrid, Establecimiento Tipográfico de Ricardo Fe, 1886. TUÑÓN DE LARA (*Medio siglo de cultura española (1885-1936)*, Madrid, Tecnos, 1970), també li atribueix la traducció del resum d'*El Capital* feta per Deville, publicada també per Ricardo Fe l'any 1887.

30. Hi ha una tercera edició de l'any 1971. És la primera edició completa del *Manifest* de circulació legal a Espanya després de la guerra civil (Carlos MARX, *El Capital, Manifiesto Comunista, Precios, salarios y ganancias*, traducció i notícies preliminars de Juan B. Bergua, Madrid, Ediciones Ibéricas, 1971, 454 pp.).

31. V. RIERA LLORCA, *art. cit.*, ofereix precisions sobre el procés de la traducció de Pau Cirera, que, erròniament, dona com a enllestida l'any 1936.

32. Amb el pseudònim de Dionysios, García Birlan ja havia fet, per a l'editorial Bauzá, altres traduccions de textos de Marx, *Salari, preu i guany* i *Treball assalariat i capital*, així com del resum de Deville d'*El Capital*.

trobar també altres edicions d'aquesta mateixa editorial, però sense data de publicació, i que figuren com a segona [22], vuitena [23] i novena [24] edicions.³³

Europa-Amèrica publicà també una versió catalana [25] del *Manifest*, diferent de les dues citades anteriorment, en què no consta el traductor. Aquesta edició inclou, a més, el *Manifest inaugural de l'AIT* i els *Estatuts*.

L'Editorial Marxista del POUM va publicar una edició castellana [26] sense data, en una versió quasi idèntica de la publicada per Europa-Amèrica.

Una altra edició, que no hem trobat, aparegué a Barcelona, acompanyada d'altres textos de Marx, Engels i Lenin. [27]

Hem ressenyat un total de vint-i-nou edicions del *Manifest* aparegudes a Espanya entre 1872 i 1938,³⁴ comptant només edicions localitzades i referències dignes de crèdit. L'obra de Bert Andreas citada ens permet de comparar la difusió a Espanya amb la d'altres països fins al 1918, any en què Andreas clou la seva investigació. El castellà és la sisena llengua en què apareix el *Manifest*, després de l'edició original alemanya, la sueca (1848), l'anglesa (1850), la russa (1869) i la sèrbia (1871). El mateix any que la castellana apareix l'edició francesa. Les edicions castellanofetes a Espanya seran, però, escasses fins al 1918 (només nou en quarantais anys), mentre que en el mateix període n'hi hauran seixanta-nou en rus, quaranta-dues en alemany, trenta-una en anglès, vint-i-sis en francès i onze en italià, tot i que la primera edició en aquesta última llengua no va aparèixer fins al 1889. Des del 1848 fins al 1918, el nombre d'edicions en castellà serà semblant al nombre d'edicions en holandès (deu edicions), hongarès (nou), búlgar (vuit), txec (set), danès (sis) o suec (cinc). És a dir, les edicions castellanofetes tenen la mateixa difusió que les fetes en llengües molt més minoritàries.

Un altre treball³⁵ ens permet de comparar Espanya i Itàlia pel que fa al període 1872-1939. El nombre d'edicions és molt semblant en tots dos països, vint-i-nou a Espanya i vint-i-tres a Itàlia, però estan distribuïdes temporalment de forma molt diferent, ja que, mentre que a Espanya la major part d'edicions es concentra entre 1930 i 1938, a Itàlia estan molt

33. Les tres edicions, en què no figura any de publicació, són, però, posteriors al mes d'octubre de 1936, ja que foren impreses en empreses collectivitzades. La que apareix com a segona edició pot correspondre a la citada al *Catàleg de la Libreria Española* amb data de 1937. No hem inclòs aquesta última referència a l'Apèndix.

34. Vegeu l'Apèndix.

35. *Marx e Engels in lingua italiana 1848-1960*, a cura de Gian Mario Bravo, Milà, Einaudi, 1962. Per a Itàlia vegeu també Gianni Bosio, *La diffusione degli scritti di Marx e di Engels in Italia del 1871 al 1892*, apèndix a Karl MARX - Friedrich ENGELS, *Scritti italiani*, La Nova Sinistra, Edizioni Samoria e Savelli, Roma, 1972. És de lamentar que la llista de traduccions franceses que dona M. RUBEL (*Bibliographie des oeuvres de Karl Marx* i *Supplément a la Bibliographie...*, Paris, Librairie Marcel Rivier, 1956 i 1960) no sigui completa i no permeti comparar amb el cas de França.

regularment repartides. Fins al 1929, a Itàlia apareixen divuit edicions, i en canvi a Espanya n'hi ha hagut només onze. Cal remarcar que, malgrat les condicions polítiques, entre 1923 i 1939 hi ha set edicions italianes del *Manifest*, encara que dues d'elles estan fetes a París.

Pel que fa al nombre d'exemplars editats, només disposem d'una referència de Morato: «Según nuestros, cálculos, desde luego arbitrarios, desde 1872 hasta hoy [1929], los ejemplares publicados en castellano del *Manifiesto comunista* acaso no llegaran a los 40.000 ejemplares, incluyendo las colecciones de "La Emancipación", "El Socialista" y "El Trabajo"». ³⁶ Compari's aquesta xifra amb els 50.000 exemplars de *La conquista del pa* de Kropotkin editats per Sempere fins al 1909. ³⁷ Potser la xifra de Morato és excessivament baixa, atès que l'edició de Sempere del resum d'*El Capital* fet per Deville va assolir, fins al 1909, els 26.000 exemplars, dels quals només 9.000, però, foren venuts a Espanya. ³⁸

En resum, el *Manifest* va tenir a Espanya molt poca difusió fins al 1930, tant si ho comparem amb la difusió en altres països europeus com si ho fem amb textos àcrates editats a Espanya. A partir del 1930, però, les edicions són nombroses: divuit en nou anys. Tenint en compte que en aquests anys, de 1930 a 1938, les tirades van ésser més altes, ³⁹ és de suposar que les edicions del *Manifest*, en aquest període, superessin, en molt, els 100.000 exemplars.

Fins al 1930 la publicació del *Manifest* és obra quasi exclusiva dels socialistes espanyols, en concret dels madrilenys (Mesa, García Ormaechea, García Quejido, Morato), les traduccions dels quals no es publicaran més després d'aquesta data. A partir d'aleshores seran els socialistes catalans (Granier Barrera i Pau Cirera) i els comunistes (Roces) que difondran el *Manifest* a Catalunya i Espanya.

La localització geogràfica de les edicions també canvia d'un període a l'altre: mentre que fins al 1929 la major part d'edicions estan fetes a Madrid, a partir de 1930 són majoria les fetes a Barcelona. Pel que en sabem, la producció literària dels mateixos marxistes catalans i espanyols —seria més propi de dir lectors i seguidors de Marx— segueix també aquesta divisió en dos períodes. Primer són els socialistes madrilenys els qui fan les aportacions més rellevants, mentre que a partir de 1930 són els catalans. El nivell d'aquesta producció serà molt més elevat en el segon període que en el primer, reflex, almenys en part, del divers grau

36. MORATO, *art. cit.*

37. Carta de Sempere a Unamuno, citada per Rafael PÉREZ DE LA DEHESA, "Estudio preliminar" a Federico URALES, *La evolución de la filosofía en España*, Barcelona, Ediciones de Cultura Popular, 1968, p. 32.

38. *Ibid.*, p. 33.

39. Per exemple, de l'edició popular en un sol volum del primer volum d'*El Capital*, feta per Cenit, se'n va fer una tirada de 5.000 exemplars, segons ens ha explicat Wenceslao Roces.

de penetració de l'obra de Marx i Engels.⁴⁰ La successió de les edicions del *Manifest comunista* és només un cas concret, però prou significatiu, de la difusió del marxisme a Catalunya i Espanya.

APÈNDEX

EDICIONS DEL MANIFEST COMUNISTA A ESPANYA, 1872-1939

- [1] *Manifiesto Comunista de 1848, precedido de un prólogo de sus autores*, a "La Emancipación", Madrid, n.ºs 72-77 (2 de novembre - 7 de desembre de 1872).
- [1 bis] *Manifiesto Comunista de 1848. Precedido de un prólogo de sus autores*, a "El Obrero", Barcelona, n.ºs 90, 91, 93, 96, 98-101 (18 d'agost a 3 de novembre de 1882).
- [2] *Manifiesto del Partido Comunista*, a "El Socialista", n.ºs 14-17 i 19-22 (11 de juny - 6 d'agost de 1886).
- [3] *Manifiesto del Partido Comunista, escrito por C. Marx y F. Engels*, Madrid, Biblioteca de El Socialista, 1886, 32 pp.
- [4] Una edició a València, l'any 1895 o 1896 (citat per MORATO, *art. cit.*).
- [5] *Manifiesto del Partido Comunista, escrito por C. Marx y F. Engels*, Madrid, Biblioteca de El Socialista, 1904, 48 pp. (citat per ANDREAS, *op. cit.*, p. 231).
- [6] *Manifiesto Comunista por Carlos Marx y Federico Engels con una introducción histórica de C. Andler. Traducción de Rafael García Ormaechea*, Madrid, Editorial Internacional, 1906, 192 pp.
- [7] Una edició a Madrid, a la revista "El Trabajo", els anys 1912 i/o 1913 (citat per MORATO, *art. cit.*, i per GARCÍA QUEJIDO, vegi's nota 26).
- [7 bis] *Manifiesto del Partido Comunista*, Biblioteca de Nuestra Palabra, Madrid, 1918, 32 pp.
- [8] *Carlos Marx y la Internacional. Documentos de la Liga de los comunistas (1848-1852), de la Asociación Internacional de Trabajadores (1864-1872) y de la Internacional Comunista (1919-1920)*, Madrid, Biblioteca Internacional, 1923, 319 pp. (citat segons PALAU I DULCET, *Manual del librero hispanoamericano*).
- [9] *Manifiesto Comunista, Trad. por Rafael García Ormaechea*, Madrid, Gráfica Socialista, 1927, 144 pp. (citat per PALAU I DULCET, *op. cit.*).
- [10] *Manifiesto Comunista. Traducido por A. García Quejido de la versión francesa de Laura Lafargue, segunda hija de Carlos Marx, y que revisó Federico Engels*, Madrid, Publicaciones Teivos, novembre de 1930, 107 pp.
- [11] *Socialismo utópico y socialismo científico. La ley de los salarios y sus consecuencias. Manifiesto Comunista*, Madrid, Ed. Francisco Beltrán, 1930, 147 pp.

40. De les 106 obres de Marx i Engels editades a Espanya entre 1869 i 1939, 39 corresponen al primer període, és a dir, fins l'any 1929, i 67 al segon, 1930-1938.

- [12] *Manifest del Partit Comunista*, Barcelona, Les Edicions de l'Arc de Barà, 1930, 151 pp.
- [13] *Manifiesto Comunista*, Madrid, Editorial Roja, 1931, 62 pp. (citat per PALAU I DULCET, *op. cit.*).
- [14] *Manifiesto Comunista*, Madrid, Editorial Cenit, 1932, 502 pp. (en tenim constància per carta del traductor).
- [15] *Manifiesto del Partido Comunista (Documento histórico)*, Madrid, Editorial Cenit, 1935, 98 pp.*
- [16] *El Capital. Precios, salarios y ganancias. El Manifiesto Comunista*, Madrid, Bergua, 1935, 374 pp. (citat a *Catálogo de la Librería Española*).
- [17] *Manifest del Partit Comunista*, a "Justicia Social", n.ºs 17-34, època IV, Barcelona (27 de juliol-23 de novembre de 1935).
- [18] *Manifest del Partit Comunista*, Barcelona, Publicacions de la Unió Socialista de Catalunya, Editorial Atenea, 1936, 95 pp.
- [19] *El Comunismo. Sus orígenes. Su doctrina. Según Carlos Marx, Federico Engels, Nicolás Bujarin, Lenin y Stalin*, Barcelona, Ediciones Culturales Iberia, 1936, 76 pp.
- [20] *Manifiesto del Partido Comunista. Con un apéndice sobre la historia de la liga de los comunistas*, Barcelona, Ediciones Europa-América, agost de 1938, 108 pp.
- [21] *Obras escogidas*. Edició de l'Institut Marx-Engels-Lenin de Moscó, sota la direcció de V. Adorasky, Barcelona, Ediciones Europa-América, 1938, t. I, 448 pp.
- [22] *Manifiesto Comunista. Manifiesto inaugural y estatutos de la A.I.T.*, Madrid-Barcelona, Ediciones Europa-América, s. d., 68 pp., 2.ª edició.
- [23] *Manifiesto Comunista*, Madrid-Barcelona, Ediciones Europa-América, s. d., 32 pp., 8.ª edició.
- [24] *Manifiesto Comunista*, Barcelona, Ediciones Europa-América, 32 pp., 9.ª edició.
- [25] *Manifest comunista i manifest inaugural i estatuts de l'Associació Internacional dels Treballadors*, Barcelona, Edicions Europa-Amèrica, s. d., 63 pp.
- [26] *Manifiesto comunista (texto completo)*, Barcelona, Editorial Marxista, s. d., 31 pp.
- [27] *Los fundamentos del Marxismo. El Manifiesto Comunista y Salario y Capital. Carlos Marx por Engels. El Marxismo por Lenin*, Barcelona, s. d. (citat per PALAU I DULCET, *op. cit.*).